

transformations of the mythology of fire of the Ukrainian heroic past, in multicultural dialogues of I. Kalyncia with famous representatives of Ukrainian music and literature of the XIX-XX centuries, with representatives of ancient Ukrainian professions – masters of stained glass, icon painting, carpet weaving and Easter painting. It was proved in the process of analysing the poems, that the key idea of the Ukrainian dissident poet was to revive the images of patriarchs of the Ukrainian family, to emphasize the importance of tribal values, the importance of passing the baton of customs in building national life. The author also talked about demonstrating the uniqueness of Ukrainian culture, the need to preserve it for posterity. With ‘ established that the fire Kupalo strongly associated with the idea of I. Kalyncia about the need to preserve Ukrainian family as an important in the collection is a series of intimate lyrics. In this way, the retransmission of Kupala codes into modern Ukrainian culture is traced. The article emphasizes that the main purpose of the Ukrainian poet – dissident, as well as Metropolitan Hilarion, was to defend the original national – spiritual values in the stateless life of Ukraine. The perspective of this work is the further study of the reflection of culturological works of Ivan Ohienko in modern Ukrainian literature, in particular, the poetic interpretation of pagan mythologists described by prominent Ukrainian scholars Igor Kalynets.

Key words: mythology of fire, multicultural dialogues, pre-Christian beliefs, customs, traditions, totalitarian system, metaphorical thinking.

Отримано: 21.10.2020 р.

УДК 821.161.2.091

DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.193-201

Оксана Попадинець

ORCID 0000-0001-8178-6233

кандидат філологічних наук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Оксана Ковальчук

ORCID 0000-0002-8935-597x

кандидат філологічних наук, доцент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ У ТВОРАХ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО ТА ІВАНА ОГІЄНКА: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується зображення історичних постатей у творах Михайла Старицького та Івана Огієнка, показано наскільки вони є маскою-усобленням тієї чи іншої ідеї автора, а наскільки відповідають гегелівській формулі «розкриття людини», передусім у сфері її психології та світогляду.

Ключові слова: історична постать, історико-літературний твір, портретування, гетьман, суспільна особа, Іван Мазепа, Богдан Хмельницький.

Історична проза, якій властиве інтелектуальне переосмислення значущих фактів минулого, завжди користувалася неабиякою популярністю. Треба зазначити, що це була справа швидше істориків, ніж письменників, навіть якщо у ній яскраво зображені факти минулого. Розмежування історії та філософії на початку XIX ст. призвело до утворення історії як окремої науки, так само визначилася у своєму статусі й література, зокрема історичний роман, відгалужений від синкретизму історичної прози. Історична тематика і проблематика посідає все

більше місця в літературі. Вирішальну роль у цьому відношенні відіграли митці, котрі першими звернулися до національної історії. Створюючи історичні шедеври, вони, звичайно, у зображенні подій тієї чи іншої епохи не могли обійтися без створення на сторінках своїх романів історичних осіб, відомих їх читачам.

«Історична особа – це завжди явище своєї епохи, хоча кожен письменник, звертаючись до образу, дивиться на особистість з точки зору свого часу. Можна сказати, що в тому, як інтерпретується який-небудь героїчний вчинок у художньому творі, виявляється світоглядна суть підходу до нього» [11, с. 148]. Михайло Старицький та Іван Огієнко були далеко не єдиними авторами історико-літературних творів ідейне навантажених яких покладено на відомі історичні постаті, через яких автори намагалися донести до читача певну ідею, допомогти українському народу усвідомити свою самобутність в загальноєвропейському історичному процесі.

Метою статті є дослідити зображення письменниками історичних постатей, показати наскільки вони є маскою-уособленням тієї чи іншої ідеї автора, а наскільки відповідають гегелівській формулі «розкриття людини», передусім у сфері її психології та світогляду.

Правомірність вибору матеріалу впливає з того, що ми об'єднали творчість митців спільної тематики і близьких соціально-національних умов та світоглядних переконань, які ставили перед собою завдання за допомогою безлічі найімовірніших деталей подати правдиву картину справжнього буття в минулому.

Ідейне навантаження у творах М. Старицького та Івана Огієнка несуть відомі історичні постаті (Богдан Хмельницький, Дорошенко, Мазепа, Богун, Кармелюк та інші). Особливості літературного персонажа історичного походження визначаються тим, що він становить не лише певний психологічний тип, а й певну фабулу, оскільки має власну справжню історію. Отже, йдеться і про дотримання принципу історизму. Власне про конкретну історичну людину в конкретних часово-просторових площинах, на які необхідно зважати авторові, писав свого часу М. Бахтін, осмислюючи явище хронотопу в літературному творі. «Хронотоп як формально змістовна категорія, – зазначав учений, – визначає (значною мірою) і образ людини в літературі; цей образ завжди посуточно хронотопічний» [1, с. 235]. Спостережені тези важливі, і їх вельми переконливо можна проілюструвати прикладами образотворення з романів М. Старицького й з історичної праці І. Огієнка.

У творах М. Старицького та І. Огієнка маємо широку галерею героїв – сильних особистостей, героїв-правителів, передовсім із пантеону української історії. Вони є практично в кожному творі, і їхня роль зазвичай – ключова, стрижнева, навколо таких героїв розгортається все чи майже все коло осмислених у працях проблем (Богдан Хмельницький, Іван Мазепа і Петро Дорошенко, Максим Залізняк, Кармелюк та ін.).

Новий тип героя у літературі кінця XIX-XX ст. нерідко виступав у симбіозі неоромантичних, реалістичних, типологічних поглядів, що й спостерігаємо у портретній характеристиці головного героя. Тонкий кольоропис у зображенні постави героя, гармонійна відповідність зовнішності з його моральним еством, внутрішнім світом, сутністю – весь цей майстерний словесний портретний дрібнопис нагадує класичний живописний портрет, у якому подане детальне зображення постави, статури, обличчя і т.д.

Уже з самого портретування Богдана читач має розуміти, що перед ним – незвичайна особа. «Лицо у козака було мужественно и красиво: высокий, благородно изваянный лоб выделялся от синевящих на подбрityх висках теней еще рельефнее своею выпуклостью и белизной; резкими дугами лежали на нем темные брови, подымаясь у переносья чуть-чуть вверх и придавая выражению лица

какую-то непреклонную силу; умные, карие, узко прорезанные глаза горели меняющимся огнем, сверкая то дивною удалью, то злобой, то теплясь вкрадчивой лаской... Сквозь смуглый тон гладко выбритых щек пробивался густой, мужественный румянец и давал козаку на вид не более 35 – 37 лет...» [8, с. 4]. Цілком у дусі такої стильової тональності короткими, але виразними штрихами автор додає синонімічних смислових нюансів цьому образу, часто не цураючись і відверто монументальних поз: «Все оглянулись и увидели стоявшего во весь рост в лодке могучего козака; лицо его пылало от жара, а глаза горели гордым огнем» [8, с. 41]. М. Старицький весь час так моделює образ Богдана Хмельницького й колізії навколо нього, що задовго до 1648 року він бачився таким, яким реально й історично став уже в ході очоленої ним Визвольної війни. Письменник весь час вів лінійно на особливу, Богом визначену, місію Богдана в історичній долі України. Ця лінія романтична у своїй суті й весь час культивована автором, щодо образу Богдана має свої початки в українському історико-героїчному фольклорі й давньому письменстві. Прозаїк її активно використав, помітно увиразнивши і збагативши цілком властивою для його естетики релігійною символікою й образністю. У такому смисловому контексті Богдан Хмельницький під пером автора постає в образі українського Мойсея. Вельми характерне і знакове звернення владики до Богдана, котрий триумфально в'їхав у Київ: «Ты, как Давид, с одним лишь пращем пошел на грозного Голиафа и поверг гордого к стопам своим, и его же мечом сокрушил ненавистника. Ты, как Моисей, вывел из тьмы египетской свой народ и возвратил ему обетованную землю... Ты – избраннык Господен, и на тебе почиет десница Его!..» [9, с. 515]. У цій частині творення образу Богдана спостерігаємо його виразну романтичну ідеалізацію.

Але М. Старицький, за всієї його відносної авторської волі у ставленні до образу реальної історичної особи, послідовно зважав також на історичну фабулу життя і діяльності Хмельницького, а отже, мусив помітно приземляти свого героя до суворих реалій українського буття XVII ст., показувати не тільки його злеті, але й поразки, прорахунки, сумніви, та ще і вдаватися до глибшої психологічної мотивації думок і вчинків гетьмана. Такі ж осмисловані теми, як і прийоми їх осмислення, логічно вели у протилежний від ідеалізації бік. Тому й мала підстави Н. Левчик твердити, що «постать Хмельницького як позитивного героя далека від ідеалізації» [3, с. 230]. Деідеалізація ж категорії образу (характеру), «утвердження героя в ролі суверенного суб'єкта» (М. Кодак), котре ми частково спостерігаємо і в образі Богдана Хмельницького, були вже рисами реалістичного стильового дискурсу.

В історичній монографії Івана Огієнка «Політична праця Богдана Хмельницького» український гетьман постає як видатна людина свого часу, не позбавлена як надзвичайних чеснот, так і недоліків. Автор великого значення надає професійним якостям цієї історичної постаті. Образ Богдана Хмельницького в аналізованій праці розкривається передусім через його професійні якості «Хмельницький був для свого часу першорядний дипломат та вправний політик, який у кожній справі виявляв тонку політичну чутливість та чуйний дипломатичний сприт» [7, с. 49]; «Хмельницький був красномовний оратор і вмів впливати на простий народ та на рядове козацтво» [7, с. 49]; «Першорядний агітатор, він легко тягнув за собою товпу; в короткий час, головню за 1647 рік, він підняв майже всю Україну на повстання. Він добре знав таємницю впливу на сірому й завжди вів її за собою» [7, с. 49]; «І більшість наших істориків високо ставлять політичні здібності великого гетьмана, йдучи в цьому проти М. Грушевського, що цих здібностей не визнавав» [7, с. 50].

Іван Огієнко репрезентував й особистісні характеристики Богдана Хмельницького, які оцінюються вченим як позитивні, необхідні для здійснен-

ня державницької діяльності: «Християнська шляхетність Богданова часом шкодила йому, бо цієї шляхетності не мали його вороги» [7, с. 52]; «Звичайно дуже здержливий і чемний, Хмельницький ставав нестриманим, коли впадав у гнів, а це траплялось у нього нерідко» [7, с. 50]; «Із усіх джерел видно, що Богдан Хмельницький у своєму особистому житті був людиною простою й скромною, а це, звичайно, відбивалося й на його офіційних прийняттях» [7, с. 55]; «Богдан Хмельницький був правдивим православним, людиною глибоко віруючою. Він добре розумів значення православної церкви й духовенства та його сильні й глибокі впливи на народ» [7, с. 140].

Особливості емоційно-вольової сфери українського гетьмана Іван Огієнко розкриває через місткі та образні епітети, що доповнюють його відповідною позитивною характеристикою: «Богдан Хмельницький мав залізну волю, а характер сильний і рішучий. Легко запалювався і тоді ставав грізний для всіх. Навіть московські воєводи сильно побоювались Богдана й відписували до Москви: «Встречно говорить Гетьману мы не смели, а кто де молвиль, тотъ и живъ не былъ» [7, с. 55]. Однак, деякі характерологічні риси Богдана Хмельницького автор репрезентує як негативні, зокрема, це його нерішучість «Безконечні переговори Хмельницького з поляками і його нерішучість у важливі моменти дразнили козаків і викликали незадоволення» [7, с. 64], упертість «Але Хмельницький був упертий і все воловодився з поляками в безконечних перемовинах» [7, с. 66]), легковірність «Трудно старшій людині відмовитися від довгими роками набутих звичок. Так і Хмельницький не міг легко змінити своєї звичайної пошани й лояльності польському королеві. Дуже довго Богдан сліпо вірив йому, а той тільки зручно обманював. Легковірність у справах зносин Хмельницького з королем – це основна їх риса» [7, с. 71], надмірна чуттєвість та м'якість «Отож Хмельницький нерідко буває занадто чуттєвий у своїй політичній роботі, а це йому виразно шкодило. Бувало й таке, що до своїх ворогів Богдан був занадто м'який, особливо, коли перемагав їх» [7, с. 51-52]. Поведінкові характеристики українського гетьмана, зафіксовані в аналізованій історичній праці, такі як несміливість, невпевненість: «Більшість сучасних джерел про Хмельницького, які дійшли до нас, написані поляками, що писали не все об'єктивно й напевно вносили до характеристики великого гетьмана немало й такого негативного, чого не було. ... Але все-таки кидається в очі показна несміливість Хмельницького в історичні важливі хвилини: він не завжди належно використовував те, що приносив йому щасливий збіг обставин та перевага. Занадто помітні хитання й занадто лякливі, або занадто надійні покладання на своїх сусідів, безумовно, сильно шкодили праці Хмельницького, а вкінці й викривили її так, що годі було виправити» [7, с. 52]. Загалом засуджуючи такі дії гетьмана, Іван Огієнко вдається до обґрунтування причин цієї поведінки: «Навчений гірким досвідом, Хмельницький пізно зрозумів безвартість польського слова» [7, с. 81]. «Заведений у тупий, безвихідний кут поведінкою поляків і непопулярністю козацько-турецького договору, Хмельницький тратив голову й топив свою досаду й розпач у горілці [7, с. 93]. Дає Іван Огієнко й логічний підсумок діяльності Богдана Хмельницького: «Увесь час Хмельницький торгувався з королем за число реєстрових козаків, а під рукою були сотні тисяч відважного селянства. Але Хмельницький його недооцінив – і справу програв. Бо революцією керувала особа, що боялась її. Так само не звернув сильнішої уваги Хмельницький і на міщанство, яке козацька старшина поволі стала дошкульно тиснути. Пізніше це запримітила Москва й стала на цьому грати, нахилиючи українське міщанство до себе своєю опікою. Так було з міщанством

київським, ніжинським, навіть із переяславським. Усі бачили ясно: гетьман турбується тільки про своє козацтво, їм він рідний батько, а для селянства й міщанства він вітчим. Тому й України Хмельницький не збудував [7, с. 71].

Схожим чином виписуються й образи ряду інших історичних осіб, наприклад, – Івана Мазепи. У трактуванні образу цього героя присутні й риси ідеалізації (знову ж, щодо зовнішності, рис характеру, здібностей і талантів, тієї ж музикальності, до прикладу), й виразні ознаки реалістичного зображення. У центрі уваги діалогії «Молодощ Мазепы», «Руїна» М. Старицького постає образ майбутнього гетьмана України І. Мазепи. Знайомство читача з головним героєм розпочинається уже з першої частини роману включенням романтичної легенди про покарання молодого Мазепи та його випадковий порятунок. Цій легенді М. Старицький надає власної інтерпретації і не ставить її у центр твору, він констатує сам факт такого покарання і не зосереджує на ньому багато уваги. Ці пригоди були не важливими, прохідними для меткого розуму і цілеспрямованого характеру Мазепи. Автор акцентує увагу на такій рисі характеру Мазепи, як далекоглядність, бажання будь-якою ціною врятувати батьківщину. Майбутній гетьман думає про те, звідки взяти сили, щоб визволити Україну, з ким можна побрататись, щоб перемогти ворога, а заради волі батьківщини таке єднання є справою вдячною. У характеристиці Івана Мазепи як історичної постаті і людини М. Старицький виходить на оцінки, повторені пізніше Р. Мартеєм та І. Борщаком в книзі «Іван Мазепа: Життя і пориви великого гетьмана»: «Мазепа при всій своїй інтелігенції та енергії не був програмовим героєм. Як справжній державний діяч і добрий дипломат шов за потребами своєї доби, хитався, кидався на всі боки, був вовком, лисом і тільки людиною з пристрастями, себелюбством, упертістю та інколи надто великою вірою у свої сили» [2, с. 8]. Отже, як бачимо М.Старицький наділяє свого героя неабияким розумом, відчайдушною відвагою, тонкою кмітливістю і винахідливістю, що допомагають йому в складних, а часом, здавалося б, і безвихідних обставинах. Ці риси вдачі Мазепи виявляються протягом розвитку основних сюжетних вузлів роману.

Романіст подає портретні характеристики динамічно, залежно від специфіки розвитку сюжетних ліній твору. Опис зовнішності Мазепи поступово вкраплюється в розвиток драматичних колізій, органічно komponується в залежності від наростання і розвитку дії, причому в найбільш психологічно загострених моментах життя самого героя. Автор не просто відтворює, змальовує події, він із захватом оповідає про свого героя у творі, милується ним. Своє захоплення персонажем, він показує переконливо, реалістично, і це надає оповіді своєрідного розмаїття, витонченої художності, сповненої теплоти і ліричності.

Іван Огієнко добре знав твори як українських, так і зарубіжних письменників про гетьмана Івана Мазепу, адже це чи неєдина постать української історії, яка завоювала світ з початку XIX століття. Проте його образ має мало спільного з історичною постаттю гетьмана, особливо в західному світі, тому митрополит Іларіон і намагався подати його в новому ракурсі, акцентуючи на одвічних проблемах України. У драмі «Розп'ятий Мазепа» інтерпретовано історичні події, які мали доленосне значення не тільки для гетьмана, а й усієї України. Художньо моделюючи образ головного героя, автор відображає діяння історичної особи, полководця, суспільного діяча, який все життя «... для України готов здобути був і Неба!» [6, с. 51], «думав-мріяв про Свободу: дати Мамі Сонечко ясне, здобути Волю для народу» [6, с. 14]. Михайло Лещкін, порівнюючи образ Мазепи, змодельований Іваном Огієнком, зазначає: «Втім, його Мазепа, який кається у своїх помилках (відрив від Запорозької Січі, загравання з Москвою та Варшавою тощо), більш пе-

регується із трактовкою М. Костомарова, ніж Л. Старицької-Черняхівської. Втім, і в І. Огієнка – І. Мазепа, передусім, – український державник-соборник, патріот-антимосковець, православний християнин, тільки не революціонер, а поступовець» [5, с. 159]. Івана Мазепу не розуміють навіть найближчі люди, і старшинська рада, і особливо розлючена, розбурхана й рішуча січова рада, охоплена шаленою злобою, докорами й криками, звинуваченнями й погрозами, розпинали свого гетьмана за те, що сталося. Як підсумок цих звинувачень, звучать на майдані слова бунчужного Івана Максимовича: «У цьому вся твоя провина, / У цьому твій найбільший гріх, – / Й не скоро встане Україна, / Немов запліснівий горіх ...» [6, с. 53].

Важко знесиленому, приголомшеному останніми подіями гетьману сказати щось своїм стишеним голосом цій розлюченій масі вчорашніх єднотлумців у виправдання. Чи почує і зрозуміє натовп його справжні наміри, заповітну, але потайну мрію про остаточне й безповоротне визволення України з пазурів Москви? «О Боже, Боже, – як багато / Вказали ви моїх провин: / І «Україну всю розп'ято», / І я «її негідний син»... [6, с. 53]. Мазепа розп'ятий сьогодні / Й на мене силпляться провини, – / Колочки гострі ці природні / За лихоліття України... [6, с. 81]. Я мріяв волю Україні / Здобути тихою ходою, – / Хіба не бачите і нині: / Наш край не був готов до бою!.. [6, с. 49]. Як ми всі націю соборну, / У всім єдиною не створим, – / Зітруть нас легко вражі жорна, / Ми будем ввік народом хворим!...» [6, с. 78].

Автор поеми надзвичайно вдало передав ментальність значної частини верхівки козацької держави, серед якої жив гетьман і на яку мусив зважати. Мазепина ідея «тихою ходою здобути волю Україні», про яку в умовах суцільних доносів не можна було вголос промовляти, так і залишилася для більшості земляків незрозумілою й непоцінованою. І це за умов хронічної нашої роз'єднаності, невміння і небажання поступитися власними принципами заради спільної ідеї, прагнення володіти власною булавою.

Формою передсмертної молитви-каяття гетьмана митрополит Іларіон акцентує на політичних поглядах Івана Мазепи, його любові до рідної землі, а також його духовності і непохитній вірі в Українську Православну Церкву: «В житті я мав свою дорогу / І нею вперто йшов до цілі» [6, с. 81]. «Служив народу я своїйому, / А тим служив і Господеві» [6, с. 86]. З огляду на це історична драма митрополита Іларіона прояснює не тільки релігійні цінності гетьмана, які не були домінуючими у моделюванні художнього образу гетьмана попередниками Івана Огієнка, автор наголошує на християнському світогляді головного героя і його тверду підтримку і віру в дуалістичну єдність церкви і держави. Усі дійові особи драми – люди однієї епохи, одного часу, майже однаково сильні вірою, це переважно старші офіцери, які разом з гетьманом втекли до Бендер: Пилип Орлик, Кость Гордієнко, Андрій Войнаровський, Іван Мирович та ін., Іван Огієнко подає їх короткі біографії у надзвичайно розлогих коментарях до драми, це своєрідні «енциклопедичні статті про історичних діячів» [4, с. 237]. У творі автор перейшов від фізичної характеристики до психологічної, від передачі своєрідних рис зовнішнього вигляду героя до дослідження особливостей його внутрішнього життя.

Історична драма «Розп'ятий Мазепа» є незаангажованим, об'єктивним поглядом на діяльність цього видатного гетьмана України, що виявляє індивідуально-авторські акценти та вподобання Івана Огієнка як у доборі об'єктивних фактів дійсності для репрезентації образу Івана Мазепа, так і в доборі влучних та ефективних мовних засобів.

Дослідження художньої спадщини Михайла Старицького та Івана Огієнка показують, що письменники робили ставку на сильні особистості, на героїв правителів з пантеону національної історії, які відігравали ключові ролі

у структурі цих творів й навколо яких розгорталися основні проблемні кола: герой і народ, герой і влада, герой і мораль тощо. Герой у творах обох авторів реалізувався перш за все як суспільна особа (через парадигми проблем «герой і історія», «герой і народ», «герой і боротьба» тощо), на суспільній шкалі цінностей переважно відбувалася і згадана еволюція ряду персонажів.

Концепції героїв у творах митців виписувалися у класичній виражальній манері і з застосуванням випробуваних літературних прийомів, котрі вже вище називалися: портретування героя, його характеристики з допомогою інтер'єрів, пейзажів, через дію персонажа (т.зв. зовнішній план характеротворення); самохарактеристика героя, внутрішні монологи, роздуми; а також опосередковані зображально-виражальні характеристики – враженими оцінки одних героїв іншими, нагнітання синонімічних тропів тощо.

Отже, характери героїв Івана Огієнка та М. Старицького – це характери, які віділюють риси означеного часу, не тільки приймаючи активну участь в історичному процесі, але й оцінюючи події котрі відбуваються по мірі своїх поглядів на світ. Вони знаходяться у безпосередньому зв'язку з атрибутами минулого, не тільки характеризуються ними, а й самі освітлюють їх, надаючи їм життєвої достовірності.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. 2-е изд. М.: Искусство, 1979. 445 с.
2. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя і пориви великого гетьмана. Київ: Київ, 1991. 314, [2] с.
3. Історія української літератури ХІХ ст. У 3 кн. Книга третя: 70-ті – 90-ті роки ХІХ ст. / за ред. М.Т. Яценка. Київ: Либідь, 1997. 432 с.
4. Козачук Н.В. Драматична поема «Розп'ятий Мазепа»: від символізму до анти-колоніалізму. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*: науковий збірник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. Вип. ХІ. С. 236-243.
5. Лецькін М.О. «Я мріяв волю Україні здобути...» (письменники на життєвому шляху Івана Огієнка: драматург Людмила Старицька-Черняхівська). *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. Вип. 59. Філологічні науки. С. 158-161.
6. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Розп'ятий Мазепа. Вінніпег, Канада, 1961. 89 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1435/file.pdf> Назва з екрану. Дата звернення 17.10.2020
7. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Богдан Хмельницький / [упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик]. Київ: Наша культура і наука, 2004. 448 с.
8. Старицький М. Твори: У 8 т., 10 кн. Т. 5: Богдан Хмельницький. Трилогія. Кн. 1: Перед бурей. Роман. Київ: Дніпро, 1965. 724 с.
9. Старицький М. Твори: У 8 т., 10 кн. Т. 5: Богдан Хмельницький. Трилогія. Кн. 3: У пристани: Роман. Облога Буші: Повість. Київ: Дніпро, 1965. 748 с.
10. Тимошик М. Еволюція творення образу Івана Мазепи у працях Івана Огієнка. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1212> Назва з екрану. Дата звернення 14.10.2020
11. Червинская О.В. Функциональная специфика творческого восприятия исторической личности (Жанна д'Арк в современной общеевропейской и французской литературной традиции). *Питання літературознавства*. Чернівці: Рута, 1995. Вип. 2. С. 145-159.

References:

1. Bakhtin M. Aesthetics of verbal creativity. 2nd ed. M.: Iskusstvo, 1979. 445 p.
2. Borshchak I., Martel R. Ivan Mazepa: Life and impulses of the great hetman. Kyiv: Kyiv, 1991. 314 p.

3. History of Ukrainian literature of the XIXth century. In 3 books. Book three: 70's – 90's of the XIX century / ed. M. Yatsenko. Kyiv: Lybid, 1997. 432 p.
4. Kozachuk N.V. Dramatic poem «Crucified Mazepa»: from symbolism to anti-colonialism. *Ivan Ogienko and modern science and education: a scientific collection*. Kamenets-Podilsky: Kamenets-Podolsky National University named after Ivan Ogienko, 2015. Issue. XI. P. 236-243.
5. Letskin M.O. «I dreamed of gaining the freedom of Ukraine...» (writers on the life of Ivan Ogienko: playwright Lyudmila Starytska-Chernyakhivska). *Bulletin of Zhytomyr State University*. 2011. Is. 59. Philological sciences. P. 158-161.
6. Ogienko I. (Metropolitan Hilarion). Crucified Mazepa. Winnipeg, Canada, 1961. 89 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1435/file.pdf>.
7. Ogienko Ivan (Metropolitan Hilarion). Bohdan Khmelnytsky / [ed. preface and comments M.S. Tymoshyk]. Kyiv: Our culture and science, 2004. 448 p.
8. Starytsky Mykhailo. Works: in 8 vols., 10 books. Vol. 5: Bohdan Khmelnytsky. Trilogy. Book 1: Before the storm. Novel. Kyiv: Dnipro, 1965. 724 p.
9. Starytsky Mykhailo. Works: in 8 vols., 10 books. Vol. 5: Bohdan Khmelnytsky. Trilogy. Book 3: At the pier: Novel. The Siege of Bush: A Tale. Kyiv: Dnipro, 1965. 748 p.
10. Tymoshyk M. Evolution of the image of Ivan Mazepa in the works of Ivan Ogienko. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1212>.
11. Chervinskaya O.V. Functional specifics of the creative perception of historical personality (Jeanne d'Arc in the modern European and French literary tradition). *Questions of literary criticism*. Chernivtsi: Ruta, 1995. Issue 2. P. 145-159.

Historical prose, which is characterized by an intellectual rethinking of significant facts from the past, has always been very popular. The article envisages the image of historical figures in the works of M. Starytsky and I. Ohiienko; shows how they are a mask-embodiment of an author's idea, and how they correspond to Hegel's formula of «human disclosure», especially in the field of psychology and worldview.

A historical person is always a phenomenon of his epoch, although every writer, addressing to the image, looks at the person from his point view. We can say that in the interpretation of any heroic act the ideological essence of the approach to it is revealed. M. Starytsky and I. Ohiienko were not the only authors of historical and literary works whose ideological burden was placed on well-known historical figures, through whom the authors tried to convey to the reader a certain idea, to help the Ukrainian people realize their identity in the European historical process.

We have combined the works of artists with common themes and similar socio-national conditions and worldviews. They set themselves the task to present a true picture of the real past through the most plausible details. The peculiarities of a literary character are determined by the fact that he is not only a certain psychological type, but also a certain plot, because he has his own true history.

In the works of M. Starytsky and I. Ohiienko we have a wide gallery of heroes – strong personalities, heroes-rulers, first of all from the pantheon of Ukrainian history. They are present in almost every work, and their role is usually key, pivotal, around such heroes unfolds all or almost the whole range of problems conceived in the works (Bohdan Khmelnytsky, Ivan Mazepa and Petro Doroshenko, etc.).

Studies of the artistic heritage of M. Starytsky and I. Ohiienko show that the writers relied on strong personalities, on the rulers from the pantheon of national history, who played key roles in the structure of these works and around whom the main problem circles unfolded: hero and people, hero and power, hero and morality, etc. The hero in the works of both authors was realized primarily as a public figure (through the paradigms of problems «hero and history», «hero and people», «hero and struggle», etc.). The evolution of the characters takes place on the social scale of values.

The concepts of heroes in the works of artists were written in the classical manner of expression with the using of tested literary techniques, which were mentioned above: portrayal of the hero, his characteristics through interiors, landscapes, through the action of the character (so-called external plan); self-characterization of the hero, internal

monologues, reflections; as well as indirect pictorial and expressive characteristics – impression assessments of some characters by others, injection of synonymous paths, etc.

Thus, the characters of I. Ohienko and M. Starytsky are characters that embody the features of that time, not only taking an active part in the historical process, but also assessing the events that take place according to their views of the world. They are directly related to the attributes of the past, not only characterized by them, but also illuminate them themselves, giving them a vital credibility.

Key words: historical figure, historical and literary work, portraiture, hetman, public figure, Ivan Mazepa, Bohdan Khmelnytsky.

Отримано: 28.10.2020 р.

УДК 8.9.37

DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.201-211

Лариса Рева

ORCID 0000-0002-6623-362x

кандидат філологічних наук

Національна академія наук вищої освіти України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ І. ОГІЄНКА: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ СТАРОДРУКОВАНИХ КНИГ

У статті, опираючись на досвід української книгознавчої науки, ми прагнули проаналізувати нетлінні скарби друкованого фонду кириличних видань Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. Не лише екскурсійно представляючи книги, а й наполягаючи на тому, що актуальним завданням є факт, що книги, які прийнято вважати культовими, перейшли, врешті, межу храмів, і потрапили до шкільних програм. Опіраючись на досвід українських книгознавців, зокрема, на доробок вченого-енциклопедиста І. Огієнка, ми представили фонди стародрукованої книги Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. Століття потому вчений у книзі «Історія українського друкарства» (Львів, 1925) зібрав і систематизував величезний джерельний матеріал, плануючи в подальшому багатомне видання, де представлено було б історію української книги XV-XVIII століть, опис стародруків, альбом фотографій їх титульних аркушів, мистецьких оздоб тощо, хрестоматійні матеріали з історії українського книгознавства, зміст давніх книг, техніку їх друку, історію гравюри, цензури тощо. Тобто, спектр дослідження планувався бути різноплановим. Однак цим задумам ученого не судилося здійснитися. І на сьогодні поставлені І.І. Огієнком завдання не реалізовані в повній мірі так, як він хотів. Частково підіймали цей пласт С. Маслово, П. Попов, І. Свенціцький, інші вчені, окремі колективи книгозбірень, однак їхні напрацювання все ж мали характер звуженого кола досліджень. Широкий загальний пізнавав стару українську книгу принагідно, її тексти здебільшого використовувалися у храмах, тобто в культовому плані. До шкільних програм книга не доходила. Ми підняли усі стародруковані книги Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, розповіли про друкарні, авторів, призначення, і дуже сподіваємося, що, врешті, стара книга увійде до загальноосвітньої школи і посіде достойне місце у навчальному процесі. Інакше й надалі молодь буде недостатньо освіченою, не знатиме свого коріння, звичаїв та обрядів.

Ключові слова: стародруки, друкарні, Біблія, Апостол, Трєбник, Євангеліє.

Подібними дослідженнями у царині книгознавства займалися багато вчених. Імперські режими політично, економічно, соціально і психологічно формували й підтримували комплекс культурної неповноцінності української на-